

حقوق مردم در اندیشه سیاسی امام خمینی

«بخش دوم»

سال تجربه حکومتی بود مورد بررسی و مذاقه قرار گرفت.

در پایان همان مقاله این نکته مورد اشاره قرار گرفت که با توجه به اهمیت موضوع و نیاز بیشتر به پرداختن و بررسی آن، در فرصتی دیگر حقوق مردم در جمهوری اسلامی ایران مورد کاوش قرار می‌گیرد. خوشبختانه، با لطف خداوند متعال این فرصت حاصل شد تا مجدداً به این موضوع با

در خرداد ماه سال گذشته در مقاله‌ای تحت عنوان حقوق مردم در اندیشه سیاسی امام خمینی به نقش مردم در انقلاب و اصلی بودن این نقش در پیروزی پرداخته شد و تأکید گردید که با توجه به این موضوع، رعایت حقوق این مردم از اهمیت بالایی در جمهوری اسلامی ایران برخوردار است. در آن مقاله، به تعدادی از این حقوق اشاره شد و فرمان هشت ماده‌ای امام که در واقع نتیجه چند

اهمیت پردازیم.

بسیار خلاصه به عناوین و شرح مختصر این حقوق می‌پردازیم.

■ حق حیات، سلامت و کیفیت زندگی

شهروندان از حق زندگی شایسته و لوازم آن هم چون آب بهداشتی، غذای مناسب، ارتقای سلامت، بهداشت محیط، درمان مناسب، دسترسی به دارو، تجهیزات، کالاها و خدمات پزشکی، درمانی و بهداشتی منطبق با معیارهای دانش روز و استانداردهای ملی، شرایط محیط زیستی سالم و مطلوب برای ادامه زندگی برخوردار هستند. حق زنان است که از برنامه‌ها و تسهیلات بهداشتی و درمانی مناسب و آموزش و مشاوره‌های مناسب برای تأمین سلامت جسمی و روانی در زندگی فردی، خانوادگی و اجتماعی در مراحل مختلف زندگی به‌خصوص در دوران بارداری، زایمان، پس از زایمان و در شرایط بیماری، فقر با معلولیت، برخوردار باشند.

حق کودکان است که صرف‌نظر از جنسیت از هرگونه تبعیض، آزار و بهره‌کشی مصون و از حمایت‌های اجتماعی در حوزه سلامت، مراقبت در مقابل بیماری‌های روحی، روانی و جسمانی برخوردار باشند.

توان خواهان (شهروندان دارای معلولیت) حق دارند که از امکانات درمانی و توان‌بخشی برای بهبودی و یا توانمند شدن در جهت زندگی مستقل بهره‌مند گردند.

شهروندان حق دارند از محیط مساعد برای رشد فضایل اخلاقی و دینی و تعالی معنوی برخوردار باشند. دولت باید با مفاصد اخلاقی از جمله دروغ،

جالب توجه این که در این بازه زمانی حقوق مردم و رعایت آن از طرف حاکمیت، مورد توجه جناب رئیس جمهور هم قرار گرفت و ایشان را به طرف تهیه منشوری در این زمینه و با نام منشور حقوق شهروندی سوق داد. این منشور که نتیجه کار تحقیقاتی گروهی از فرهیختگان، حقوقدانان، جامعه‌شناسان و علمای علم سیاست است، به‌طور کامل به حقوق مردم پرداخته و کلیه ارگان‌های کشور را اعم از قوه مجریه، قوه قضائیه، قوه مقننه، نیروهای نظامی، انتظامی و امنیتی را دعوت به رعایت مفاد منشور کرده است.

از آن‌جا که تمامی موارد مطروح در این منشور برگرفته از قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و قوانین مصوب در مجلس شورای اسلامی است و با توجه به این که امام خمینی قانون اساسی را مورد تأیید قرار داد و قوانین مصوب مجلس نیز برگرفته از اصول قانون اساسی و اندیشه امام است، می‌توان به این نتیجه رسید که کلیه مفاد منشور در چارچوب تفکرات امام خمینی قرار دارد. این نکته وقتی دقیق‌تر مورد توجه قرار می‌گیرد که مجدداً به فرمان هشت ماده‌ای امام مراجعه کنیم تا به این نتیجه برسیم که اکثر بندهای مهم و اساسی این منشور در آن فرمان آمده و بندهای دیگر در بیانات و سخنرانی‌های دیگر امام مورد توجه قرار گرفته است.

اکنون برای آگاهی بیشتر نسبت به حقوق مردم در جمهوری اسلامی ایران که تحت عنوان حقوق شهروندی مورد توجه قرار گرفته است، به‌طور

ریا، تملق، نابدباری، بی تفاوتی، تنفر، بی اعتمادی، افراط‌گری و نفاق در جامعه مبارزه کند.

■ حق آزادی و امنیت شهروندی

آزادی‌های فردی و عمومی شهروندان مصون از تعرض است. هیچ شهروندی را نمی‌توان از این آزادی‌ها محروم کرد. محدود کردن این آزادی‌ها تنها به قدر ضرورت و به موجب قانون، صورت می‌گیرد.

هر شهروندی حق دارد از امنیت جانی، مالی، حیثیتی، حقوقی، قضایی، شغلی، اجتماعی و نظامی آن برخوردار باشد. هیچ مقامی نباید به نام تأمین امنیت، حقوق و آزادی‌های مشروع شهروندان و حیثیت و کرامت آنان را مورد تعرض و تهدید قرار دهد. اقدامات غیرقانونی به نام تأمین امنیت عمومی، به‌ویژه تعرض به حریم خصوصی مردم، ممنوع است.

شهروندان حق دارند در صورت تعرض غیرقانونی به آزادی و امنیت خود، در حداقل زمان ممکن و با نهایت سهولت به مراجع و مأموران تأمین‌کننده امنیت عمومی، دسترسی داشته باشند. مراجع و مأموران مذکور باید بدون وقفه و تبعیض و متناسب با تعرض یا تهدیدی که متوجه شهروندان شده است و با رعایت قوانین خدمات خود را ارایه دهند.

■ حق مشارکت در تعیین سرنوشت

شهروندان به شکل برابر از حق مشارکت در تعیین سرنوشت سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خویش برخوردار هستند و می‌توانند این حق را از طریق همه‌پرسی یا انتخابات آزاد و

منصفانه اعمال کنند.

صدا و سیما و همه رسانه‌هایی که از بودجه یا اموال عمومی استفاده می‌کنند، باید بی‌طرفی کامل را در مراحل مختلف انتخابات رعایت کنند تا شائبه حمایت از نامزد یا نامزدهای خاص به‌وجود نیاید.

■ حق اداره شایسته و حسن تدبیر

حق شهروندان است که از دولتی برخوردار باشند که متعهد به رعایت اخلاق حسنه، راست‌گویی، درستکاری، امانت‌داری، مشورت، حفظ بیت‌المال، رعایت حق‌الناس، توجه به وجدان و افکار عمومی، اعتدال و تدبیر و پرهیز از تندروی، شتاب‌زدگی، خودسری، فریبکاری، مخفی‌کاری و دست‌کاری در اطلاعات و پذیرفتن مسؤلیت تصمیم‌ها و اقدام‌های خود، عذرخواهی از مردم در قبال خطاها، استقبال از نظرهای مخالفان و منتقدان و نصب و عزل بر مبنای شایستگی و توانایی افراد باشد.

■ حق آزادی اندیشه و بیان

شهروندان از حق آزادی اندیشه برخوردار هستند. تفتیش عقاید ممنوع است و هیچ کس را نمی‌توان به صرف داشتن عقیده‌ای مورد تعرض و مؤاخذه قرار داد.

هر شهروندی از حق آزادی بیان برخوردار است. این حق باید در چارچوب حدود مقرر در قانون اعمال شود. شهروندان حق دارند نظرها و اطلاعات راجع به موضوع‌های مختلف را با استفاده از وسایل ارتباطی، آزادانه جستجو،

حق شهروندان است که از امنیت سایبری و فناوری ارتباطی و اطلاع‌رسانی، حفاظت از داده‌های شخصی و حریم خصوصی برخوردار باشند.

■ حق حریم خصوصی

حق هر شهروند است که حریم خصوصی او محترم شناخته شود. محل سکونت، اماکن و اشیاء خصوصی و وسایل نقلیه شخصی از تفتیش و بازرسی مصون است، مگر به حکم قانون.

تفتیش، گردآوری، پردازش، به‌کارگیری و افشای نامه‌ها اعم از الکترونیکی و غیرالکترونیکی، اطلاعات و داده‌های شخصی و نیز سایر مراسلات پستی و ارتباط از راه دور نظیر ارتباط تلفنی، نمابر، بی‌سیم و ارتباطات اینترنتی خصوصی و مانند این‌ها ممنوع است مگر به موجب قانون.

حق شهروندان است که حرمت و حریم خصوصی آن‌ها در رسانه‌ها و تریبون‌ها رعایت شود. در صورت نقض حرمت افراد و ایجاد ضرر مادی یا معنوی، مرتکبان طبق مقررات قانونی مسؤول و موظف به جبران خسارت می‌باشند.

■ حق تشکل، تجمع و راهپیمایی

شهروندان از حق تشکیل، عضویت و فعالیت در احزاب، جمعیت‌ها، انجمن‌های اجتماعی، فرهنگی، علمی سیاسی و صنفی و سازمان‌های مردم‌نهاد، با رعایت قانون، برخوردار هستند. هیچ‌کس را نمی‌توان از شرکت در آن‌ها منع کرد یا به شرکت در یکی از آن‌ها مجبور ساخت. عضویت یا عدم عضویت نباید موجب سلب یا محدودیت حقوق

دریافت و منتشر کنند. دولت باید آزادی بیان را به‌طور خاص در عرصه‌های ارتباطات گروهی و اجتماعی و فضای مجازی از جمله روزنامه، مجله، کتاب، سینما، رادیو، تلویزیون و شبکه‌های اجتماعی و مانند این‌ها طبق قوانین تضمین کند.

شهروندان حق دارند اندیشه، خلاقیت و احساس خود را از طرق مختلف آفرینش فکری، ادبی و هنری با رعایت قوانین و حقوق دیگران بیان کنند.

شهروندان از حق نقد، ابراز نارضایتی، دعوت به خیر، نصیحت در مورد عملکرد حکومت و نهادهای عمومی برخوردار هستند. دولت موظف به ترویج و گسترش فرهنگ انتقادپذیری، تحمل و مدارا است.

دولت از آزادی، استقلال، تکثر و تنوع رسانه‌ها در چارچوب قانون حمایت می‌کند. هیچ مقامی حق ندارد برخلاف موازین قانونی برای انتشار یا عدم انتشار اطلاعات یا مطالب در صدد اعمال فشار بر مطبوعات و سایر رسانه‌ها برآید و یا به سانسور یا کنترل نشریات و سایر رسانه‌ها مبادرت نماید.

■ حق دسترسی به اطلاعات و فضای مجازی

حق شهروندان است که آزادانه و بدون تبعیض از امکان دسترسی و کسب اطلاعات و دانش در فضای مجازی بهره‌مند شوند. ایجاد هرگونه محدودیت مانند فیلترینگ، پارازیت، کاهش سرعت یا قطعی شبکه بدون مستند قانون صریح ممنوع است.

شهروندی یا موجب تبعیض ناروا شود. حق شهروندان است که آزادانه و با رعایت قانون نسبت به تشکیل اجتماعات و راهپیمایی‌ها و شرکت در آن‌ها اقدام کنند و از بی‌طرفی دستگاه‌های مسؤول و حفاظت از امنیت اجتماعات برخوردار شوند.

■ حق تابعیت، اقامت و آزادی رفت و آمد

حق مسلم هر فرد ایرانی است که از مزایای تابعیت ایران بهره‌مند شود و کسی نمی‌تواند مانع استیفای این حق شود. حق هر شهروند است که آزادانه در داخل کشور رفت و آمد کند و از ایران خارج و یا به ایران وارد شود. مگر این که به موجب قانون این حق محدود شده باشد.

حق شهروندان است که در هر نقطه از سرزمین ایران، اقامت و سکونت کند، هیچ کس را نمی‌توان از محل اقامت خود تبعید کرد یا از اقامت در محل مورد علاقه‌اش ممنوع یا به اقامت در محلی مجبور ساخت مگر در مواردی که قانون مقرر می‌دارد.

■ حق برخورداری از دادخواهی عادلانه

حق شهروندان است که به منظور دادخواهی آزادانه و با سهولت به مراجع صالح و بی‌طرف قضایی، انتظامی، اداری و نظارتی، دسترسی داشته باشند. هیچ کس را نمی‌توان از این حق محروم کرد.

اصل بر برائت است و هیچ کس مجرم شناخته نمی‌شود مگر این که اتهام او در دادگاه‌های صالح و با رعایت اصول دادرسی عادلانه از جمله اصل

قانونی بودن جرم و مجازات، استقلال و بی‌طرفی مرجع قضایی و قضات، حق دفاع، رسیدگی در مدت زمان معقول و بدون اطاله دادرسی و با حضور و کیل، اثبات شود. احکام باید مستدل و مستند به قوانین و اصول مربوط صادر شود.

حق شهروندان است که از بدو تا ختم فرآیند دادرسی در مراجع قضایی، انتظامی و اداری به‌صورت آزادانه و کیل انتخاب نمایند. اگر افراد توانایی انتخاب و کیل در مراجع قضایی را نداشته باشند، باید برای آن‌ها امکانات تعیین و کیل فراهم شود. در راستای استیفای خدشه‌ناپذیر حق دفاع، از استقلال حرفه‌ای و کلا حمایت خواهد شد.

اصل، برگزاری علنی محاکمات است و شهروندان حق دارند در صورت تمایل در جلسات رسیدگی حضور یابند. موارد استثنا صرفاً به حکم قانون می‌باشد.

شهروندان (اعم از متهم، محکوم و قربانی جرم) از حق امنیت و حفظ مشخصات هویتی‌شان در برابر مراجع قضایی، انتظامی و اداری برخوردار هستند و نباید کمترین خدشه‌ای به شأن، حرمت و کرامت انسانی آن‌ها وارد شود. هرگونه رفتار غیرقانونی مانند شکنجه جسمی یا روانی، اجبار به ادای شهادت یا ارایه اطلاعات، رفتار توأم با تحقیر کلامی یا عمل، خشونت گفتاری یا فیزیکی و توهین به متهم یا محکوم، نقض حقوق شهروندی است و علاوه بر این که موجب پیگرد قانونی است، نتایج حاصل از این رفتارها نیز قابل استناد علیه افراد نیست.

محاکمه شهروندانی که با اتهامات سیاسی یا

■ حق اقتصاد شفاف و رقابتی

شهروندان در حق دستیابی به فرصت‌های اقتصادی و امکانات عمومی و دولتی برابر هستند. حق شهروندان است که به صورت برابر و با شفافیت کامل از اطلاعات اقتصادی و از جمله اطلاعات مربوط به برگزاری مزایده‌ها و مناقصه‌ها مطلع شوند.

■ حق مسکن

حق شهروندان است که از مسکن ایمن و متناسب با نیاز خود و خانواده‌شان بهره‌مند شوند. دولت بر اساس نیاز و با رعایت اولویت و امکانات، زمینه استیفای این حق را فراهم می‌نماید.

■ حق مالکیت

حق مالکیت شخصی شهروندان محترم است. هیچ شخص یا مقامی نمی‌تواند مالکیت دیگری را سلب، یا اموال او را مصادره یا ضبط یا توقیف کند یا نسبت به حقوق مالی یا مالکیت او ممانعت، مزاحمت یا محدودیت ایجاد کند، مگر به موجب قانون. انواع مالکیت‌های فکری از جمله مالکیت ادبی، هنری و صنعتی با رعایت قانون، محترم و مورد حمایت است و شهروندان حق دارند که در چارچوب قانون از حمایت‌های لازم برای خلق و عرضه آثار هنری و انتفاع از حقوق مادی و معنوی ناشی از آن‌ها در داخل و خارج از کشور برخوردار شوند.

■ حق اشتغال و کار شایسته

حق شهروندان است که آزادانه و بدون تبعیض

مطبوعاتی مواجه می‌باشند، صرفاً در دادگاه‌های دادگستری، به صورت علنی و با حضور هیئت منصفه انجام می‌شود. انتخاب اعضای هیئت منصفه باید تجلی وجدان عمومی و برآیند افکار و نظرات گروه‌های اجتماعی مختلف باشد.

حق شهروندان است که از بازداشت خودسرانه و بازرسی فاقد مجوز مصون باشند. هرگونه تهدید، اعمال فشار و محدودیت بر خانواده و بستگان افراد در معرض اتهام و بازداشت ممنوع است.

تجدید نظرخواهی از احکام دادگاه‌های کیفری، حقوقی، اداری و مراجع شعبه قضایی براساس معیارهای قانونی، حق شهروندان است.

بازداشت‌شدگان، محکومان و زندانیان حق دارند که از حقوق شهروندی مربوط به خود از قبیل تغذیه مناسب، پوشاک، مراقبت‌های بهداشتی و درمانی، ارتباط و اطلاع از خانواده، خدمات آموزشی و فرهنگی، انجام عبادات و احکام دینی بهره‌مند باشند.

حق همه بازداشت‌شدگان موقت و محکومان است که پس از پایان بازداشت یا اجرای حکم، به زندگی شرافتمندانه خود بازگردند و از همه حقوق شهروندی به‌ویژه اشتغال به کار برخوردار شوند. محرومیت اجتماعی هر محکوم جز در موارد مطرح قانونی و در حدود زمان تعیین شده ممنوع است.

در این بخش از حقوق مردم و با توجه به اهمیت عدالت قضایی ضروری است که بار دیگر فرمان هشت ماده‌ای امام مورد مطالعه قرار گیرد تا مشخص شود نظر امام در واقع در جهت تأیید مطالب فوق است.

امکانات ورزشی و آموزشی و تفریحات سالم، دسترسی داشته باشند و بتوانند با حفظ فرهنگ اسلامی - ایرانی در عرصه‌های ورزشی ملی و جهانی حضور یابند. حق زنان است که از تغذیه سالم در دوران بارداری، زایمان سالم، مراقبت‌های بهداشتی پس از زایمان، مرخصی زایمان و درمان بیماری‌های شایع زنان بهره‌مند شوند.

■ حق دسترسی و مشارکت فرهنگی

شهروندان حق دارند از امکانات لازم برای مشارکت در حیات فرهنگی خود و همراهی با دیگر شهروندان از جمله در تأسیس تشکله‌ها، انجمن‌ها، برپایی آیین‌های دینی و قومی و آداب و رسوم فرهنگی با رعایت قوانین برخوردار باشند.

شهروندان از حق یادگیری و استفاده و تدریس زبان و گویش محلی خود برخوردار هستند. شهروندان در انتخاب نوع پوشش خود متناسب با عرف و فرهنگ اجتماعی و در چارچوب موازین قانونی آزاد هستند.

■ حق آموزش و پژوهش

همه استادان و دانشجویان حق بهره‌مندی از مزایای آموزشی و پژوهشی از جمله ارتقا را دارند. اعطای تسهیلات و حمایت‌های علمی از جمله فرصت مطالعاتی، بورسیه و غیره صرفاً باید براساس توانمندی‌های علمی، شایستگی، فارغ از گرایش‌های جناحی و حزبی و مانند این‌ها باشد.

و با رعایت قانون، شغلی را که به آن تمایل دارند انتخاب نمایند و به آن اشتغال داشته باشند. هیچ کس نمی‌تواند به دلایل قومیتی، مذهبی، جنسیتی و یا اختلاف نظر در گرایش‌های سیاسی و اجتماعی این حق را از شهروندان سلب کند.

به کارگیری، ارتقا و اعطای امتیازات به کارکنان باید مبتنی بر تخصص، شایستگی و توانمندی‌های متناسب با شغل باشد و رویکردهای سلیقه‌ای، جناحی و تبعیض‌آمیز و استفاده از روش‌های ناقض حریم خصوصی در فرآیند گزینش ممنوع است.

حق زنان است که از فرصت‌های شغلی مناسب و حقوق و مزایای برابر با مردان در قبال کار برابر، برخوردار شوند.

■ حق رفاه و تأمین اجتماعی

آرامش، شادابی و امید به آینده‌ای بهتر، خودسازی معنوی و توان‌افزایی اجتماعی، برخورداری از زندگی امن و آرام، داشتن فرصت و امکان برای همراهی بیشتر با خانواده، تفریح ورزش و گردشگری حق هر شهروند است.

حق هر شهروندی است که از رفاه عمومی و تأمین اجتماعی و خدمات امدادی بهره‌مند شود.

حق شهروندان است که در صورت بیکاری ناخواسته، طبق قانون از حقوق بیمه بیکاری برخوردار شوند، حق شهروندان روستانشین و عشایر است که حسب مورد از حقوقی چون توسعه روستایی، بیمه و تأمین اجتماعی و ایمن‌سازی محیط زندگی بهره‌مند شوند.

حق همه شهروندان به‌ویژه زنان است که به

جبران آن همراه باشد، ممنوع است. حفاظت، به‌سازی و زیباسازی محیط زیست و گسترش فرهنگ حمایت از محیط زیست حق شهروندان است و دولت این حق را در برنامه‌ها، تصمیمات و اقدام‌های توسعه‌ای، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، دفاعی و امنیتی مدنظر قرار می‌دهد و با آلودگی و تخریب محیط زیست مقابله می‌کند. هر شهروند حق بهره‌مندی از محیط زیست سالم، پاک و عاری از انواع آلودگی، از جمله آلودگی هوا، آب و آلودگی‌های ناشی از امواج و تشعشعات مضر و آگاهی از میزان و تبعات آلاینده‌های محیط زیست را دارد. دستگاه‌های اجرایی برای کاهش آلاینده‌های زیست محیطی، به‌ویژه در شهرهای بزرگ، تدابیر لازم را اتخاذ می‌کنند.

■ حق صلح، امنیت و اقتدار ملی

حق شهروندان است که از سیاست خارجی شفاف و صلح‌طلبانه در چارچوب منافع و امنیت ملی، برخوردار باشند.

دولت با رعایت اصول عزت، حکمت و مصلحت، برقراری حفظ و ارتقای روابط و مناسبات پایدار با کشورها و سازمان‌های بین‌المللی را دنبال می‌کند و با استفاده از ابزارهای دیپلماتیک و روش‌های خردمندانه برای ترویج و تقویت گفت‌وگو، صلح، صیانت از حقوق بشر و کرامت انسان‌ها، مبارزه با خشونت و افراطی‌گری و دفاع از حقوق مظلومان تلاش می‌کند.

شهروندان حق دارند از امنیت، استقلال، وحدت،

جوامع علمی، حوزوی و دانشگاهی از آزادی و استقلال علمی برخوردار هستند. استادان، طلاب و دانشجویان در اظهار نظر آزاد می‌باشند و آن‌ها را نمی‌توان به صرف داشتن یا ابراز عقیده در محیط‌های علمی مورد تعرض و مؤاخذة قرار داد یا از تدریس و تحصیل محروم کرد. اساتید و دانشجویان حق دارند نسبت به تأسیس تشکل‌های صنفی، سیاسی اجتماعی، علمی و غیره و فعالیت در آن‌ها اقدام کنند.

حق دانش‌آموزان است که از آموزش و پرورش برخوردار باشند که منجر به شکوفایی شخصیت، استعدادها و توانایی‌های ذهنی و جسمی و احترام به والدین و حقوق دیگران، هویت فرهنگی، ارزش‌های دینی و ملی شوند و آن‌ها را برای داشتن زندگی اخلاقی و مسؤولانه توأم با تفاهم، مسالمت، مدارا و مروت، انصاف، نظم و انضباط، برابری و دوستی بین مردم و احترام به محیط زیست و میراث فرهنگی آماده کند.

هیچ کس حق ندارد موجب شکل‌گیری تنفرهای قومی، مذهبی و سیاسی در ذهن کودکان شود یا خشونت نسبت به یک نژاد یا مذهب خاص را از طریق آموزش یا تربیت یا رسانه‌های جمعی در ذهن کودکان ایجاد کند.

■ حق محیط زیست سالم و توسعه پایدار

حفاظت از محیط زیست، که نسل امروز و نسل‌های بعد باید در آن حیات اجتماعی روبه رشدی داشته باشند، وظیفه‌ای همگانی است. از این رو، فعالیت‌های اقتصادی و غیر آن که با آلودگی محیط زیست یا تخریب غیرقابل

تمامیت ارضی و اقتدار ملی برخوردار باشند. حق کرامت و برابری انسانی، حق تشکیل و برخورداری از خانواده نیز از حقوقی است که در منشور شهروندی مورد توجه قرار گرفته و به طور مشروح به آن‌ها پرداخته شده است. در این جا و در پایان مطلب تکرار این نکته

ضروری است که مفاد منشور شهروندی برگرفته از روح قانون اساسی می‌باشد که خود ناشی از اندیشه امام خمینی و انقلاب اسلامی است و این هدیه است برای مردم عزیز و سربلند ایران که لیاقت چنین هدیه‌ای را دارند.

دکتر سیدمحمد صدر

